

پایان نامه

طراحی وب سایت کتابخانه های دانشگاهی

نقد و معرفی پایان نامه برگزیده

علوم کتابداری و اطلاع رسانی در سال ۱۳۸۰

○ محمد حسن زاده

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس

کتابخانه دانشگاه های برتر ۴ کشور آمریکا، کانادا، استرالیا، انگلیس و ۵ وب سایت کتابخانه های دانشگاهی ایران را (جهت مقایسه) مورد بررسی قرار داده است.

تحقیق در حوزه وب سایت کتابخانه های دانشگاهی هر چند از اواسط ۱۹۹۰ شروع شده است، اما تحقیقات دامنه داری در خارج از کشور در این زمینه انجام شده است. تحقیقات به طور عمده در موضوعاتی مانند اصول طراحی، شناسایی اهداف طراحی وب سایت ها، محتوا و مندرجات وب سایت ها، صفحه آرایی یا زیبایی شناختی، سازماندهی، نحوه استفاده از پیوندها، اعتبار سایت و مواردی از این قبیل انجام شده است.

تقریباً از ۱۹۹۵ با تحقیق کوپمن، پاول و سایرین، وب سایت ها به عنوان حوزه تحقیق مورد توجه دیگر محققین قرار گرفته و از زوایای مختلف بررسی شد. این کار به دو شکل: الف) مقاله های توصیفی، ب) مقایسه وب سایت ها انجام پذیرفت. در هر دو صورت، این مطالعه ها به بررسی این موضوع پرداخته اند که تا چه میزان، وب سایت ها توانسته یا باید بتواند با به کارگیری عناصر مطرح در طراحی، چشم انداز و دیدگاه مناسبی از انواع امکانات، منابع و خدمات قابل دسترس در کتابخانه ها را به استفاده کنندگان ارائه نمایند؟ با وجود تحقیقات گسترده در خارج، در داخل کشور، تحقیقات بسیار ناچیزی انجام شده است. می توان به پایان نامه نوشین فرودی در دانشگاه علوم پزشکی ایران در سال ۱۳۸۰ اشاره کرد که به ارزیابی صفحات وب کتابخانه های دانشگاهی ایران پرداخته و یک الگوی پیشنهادی ارائه داده است. علاوه بر آن، تحقیقات جدی انجام نگرفته است. با وجود گسترش وب سایت کتابخانه های دانشگاهی در کشور و کمبود

○ اصغری پوده، احمدرضا

○ بررسی عناصر و ویژگی های مطرح در طراحی وب سایت

کتابخانه های دانشگاهی

○ استاد راهنما: دکتر رحمت الله فتاحی

○ استاد مشاور: دکتر مهری پریخ

○ مشهده: دانشگاه فردوسی، ۱۳۸۰

هدف کتابخانه های دانشگاهی، حمایت از تحقق رسالت های سه گانه آموزشی، تحقیقاتی و خدماتی دانشگاه هاست. با گسترش شبکه های رایانه ای و اینترنت و ظهور وب جهانی، کتابخانه های دانشگاهی نیز از این ابزارها برای انجام بهینه وظایف و رسیدن به اهداف محوله خود استفاده می کنند. زیرا دسترس پذیری اینترنت از نقاط دور و نزدیک، به عنوان یک عامل تعیین کننده، بر محبوبیت آن افزوده است. در ابتدا، کتابخانه ها با ایجاد وب سایت خود به معرفی خدمات، بخش ها و مواردی از این قبیل می پرداختند. با گذشت زمان، این دید نسبت به وب سایت کتابخانه ها تغییر کرده است. کتابخانه ها از وب سایت خود به عنوان دروازه اطلاعاتی "Information Gateway" استفاده می کنند. بنابراین، رویکرد کتابخانه ها به کاربرد اینترنت و وب جهانی، رویکردی اساسی و راهبردی است. به همین خاطر، نیاز به پژوهش و بررسی وب سایت کتابخانه های دانشگاهی نیز ضرورت بیشتری یافته است. تحقیق حاضر، در این راستا انجام شده است تا ویژگی های مطرح در طراحی وب سایت کتابخانه های دانشگاهی را مشخص کند. بدین منظور از روش مورد پژوهی (study Case) استفاده کرده است. محقق با استفاده از سیاهه ارزیابی ۲۰ وب سایت

۳ - مشکلات اساسی سایت‌های کتابخانه‌ای دانشگاهی از نظر دسترسی به اطلاعات چیست؟

۴ - بیشترین عناصر مشترک در وب سایت کتابخانه‌های دانشگاهی از نظر دسترسی مطلوب به انواع اطلاعات و یا وجود اطلاعات کدام است؟

۵ - الگوی نظری مناسب برای طراحی وب سایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی چیست؟

برای پاسخگویی به نخستین پرسش، ابتدا یافته‌های مربوط به میزان حضور، یا عدم حضور هر یک از عناصر و ویژگی‌هایی که وب سایت کتابخانه‌های دانشگاهی انتخاب شده توسط آن‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت، به ترتیب در قالب جدول توزیع شده، مجموع، میانگین امتیازها و جدول توزیع فراوانی آورده شده است. داده‌های موردنیاز برای پاسخ به این پرسش در قالب ۲۷ پرسش سیاهه ارزیابی گردآوری شده و در جداول مذکور ارائه شده است.

برای پاسخگویی به پرسش دوم، ابتدا مجموع امتیازات کسب شده از همه عناصر و ویژگی‌های هر یک از وب سایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی مورد بررسی (۲۵ کتابخانه) محاسبه، سپس میانگین امتیازات بدست آمده هر وب سایت از تمام ویژگی‌ها و عناصر (۲۷ ویژگی و عناصر) آن محاسبه شده است. در مرحله بعدی به

تحقیقات علمی در این زمینه، می‌توان گفت که تحقیق حاضر در بهترین موقعیت، انجام شده است و می‌تواند راهگشای تحقیقات بعدی در این زمینه باشد.

محقق برای انتخاب ۲۰ وب سایت کتابخانه دانشگاهی از ۴ کشور (آمریکا، کانادا، استرالیا و انگلیس)، شیوه غیراحتمالی و تعمدی را به کار برده است. به عبارت دیگر، در انتخاب دانشگاه‌ها «دانشگاه‌های برتر» کشورهای یاد شده را در نظر گرفته است. در مورد وب سایت کتابخانه‌های دانشگاهی ایران، فقط ۵ وب سایت کامل را انتخاب کرده است. برای گردآوری داده‌ها، از سیاهه ارزیابی محقق ساخته، استفاده شده است که ۲۵ وب سایت برگزیده براساس آن، ارزیابی و داده‌ها ثبت شده است. سیاهه ارزیابی از ۲۷ پرسش تشکیل شده و بر اساس دو مقیاس وجود و عدم وجود (بلی و خیر) و رتبه‌ای (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) مورد بهره‌گیری قرار گرفته است. محقق برای تعیین مسیر پژوهش خود پرسش‌های اساسی را بدین صورت بیان کرده است:

۱ - مهم‌ترین عناصر و ویژگی‌های مطرح در طراحی وب سایت کتابخانه‌های دانشگاهی کدامند؟

۲ - وب سایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی تا چه میزان با معیارهای مورد شناسایی در این پژوهش همخوانی دارند؟

منظور محاسبه میزان همخوانی هر یک از وبسایت‌های مورد بررسی با معیارهای مورد شناسایی تحقیق، میانگین بدست آمده با حداکثر میانگینی که در شرایط مطلوب می‌تواند وجود داشته باشد، مورد مقایسه قرار گرفته است. در نهایت میزان همخوانی هر کدام از وبسایت‌ها با تقسیم میانگینی که هر وب سایت از کل ویژگی‌های بدست آورده بر حداکثر میانگین، درصد همخوانی تعیین گردیده است. که در مجموع، میانگین میزان همخوانی وب سایت کتابخانه‌های مورد بررسی خارجی با معیارهای مورد نظر پژوهش حاضر، $77/69\%$ و میزان همخوانی وب سایت کتابخانه‌های دانشگاهی مورد بررسی ایرانی با معیارهای مورد پژوهش حاضر $45/48\%$ درصد است که میانگین میزان همخوانی وبسایت‌های ایرانی و خارجی با معیارهای مورد نظر، $71/25\%$ درصد بوده است.

محقق، برای پاسخگویی به پرسش سوم پژوهش، ضعف‌ها و مشکلات وبسایت، کتابخانه‌های دانشگاهی را براساس نمره کمتر از ۳ آن‌ها در ویژگی‌های مورد نظر معین نموده است. محقق اظهار می‌دارد که بر اساس یافته‌ها در بین دو گروه وبسایت‌های مورد بررسی (ایرانی و خارجی) چه از لحاظ کمی و چه از لحاظ کیفی، ضعف‌ها و مشکلات اساسی وجود داشته است. ارزیابی نشان داده که در مجموع ۱۴ مورد از عناصر و ویژگی‌ها در کل وبسایت‌های خارجی و ایرانی، میانگین کمتر از ۳ بدست آوردند. از ۱۴ ویژگی یاد شده، ۱ مورد خاص وبسایت‌های خارجی، ۲ مورد مشترک و ۱۱ مورد خاص وبسایت‌های ایرانی بوده است. بنابراین، وبسایت‌های ایرانی نسبت به موارد خارجی دارای ضعف‌ها و مشکلاتی بوده است. علاوه بر آن، اختلاف میانگین‌ها نیز نشان داد که این ضعف‌ها و مشکلات در بیشتر موارد در حد بسیار قابل توجهی می‌باشد.

محقق به مسأله دسترسی در پنج مؤلفه پرداخته است که عبارتند از: انجام سه یا کمتر از سه مرحله از صفحه اول آن - مربوط بودن، تاریخ روزآمد شدن سایت در یک ماه اخیر - عدم ارائه اطلاعات در مورد (خدمات خاص رایج در کتابخانه‌های دانشگاهی - عدم ارائه اطلاعات در مورد کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی خاص کتابخانه. برای پاسخگویی به پرسش چهارم پژوهش، از بین عناصر مطرح در سیاهه ارزیابی، مواردی را که بیشترین تکرار را در وبسایت‌ها داشته‌اند، انتخاب کرده است که این کار به دو شیوه، با احتساب وبسایت‌های ایرانی و بدون احتساب وبسایت‌های ایرانی، انجام پذیرفته و نتایج آن در قالب جداول تفصیلی ارائه شده است. با توجه به یافته‌ها، ۱۳ مورد از عناصر و ویژگی‌ها در همه وبسایت‌های مورد بررسی تکرار شده است و این عناصر به عنوان عناصر مشترک، مطرح شده است.

در نهایت، محقق برای پاسخگویی به پرسش پنجم پژوهش (الگوی نظری مناسب برای طراحی وبسایت کتابخانه‌های دانشگاهی)، دو محور اصلی الف) حمایت از رسالت‌های دانشگاه و ب) رعایت اصول طراحی وب سایت را مطرح کرده و موارد ذکر شده در سیاهه ارزیابی را معیار سنجش قرار داده است که در نتیجه، وبسایت کتابخانه‌های دانشگاه‌های خارجی را با $77/60\%$ تطابق با سیاهه

ارزیابی، مطلوب اعلام کرده است.

در بین کشورها نیز، آمریکا با 83% ، کانادا با 81% ، استرالیا با 80% ، انگلیس با 67% و سرانجام ایران با 45% همخوانی، رتبه‌های اول تا پنجم را کسب کرده است.

محقق در نتیجه‌گیری کلی اظهار داشته است که کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در طراحی وبسایت خود نسبت به حدود نیمی از عناصر و ویژگی‌هایی که حضور فعال همه آن‌ها در وبسایت یک کتابخانه دانشگاهی لازم و مهم است، کم‌توجه و یا بی‌توجه بوده‌اند. با توجه به کسب رتبه پایین از طرف وبسایت کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در بین کشورهای مورد بررسی، محقق، دو عامل احتمالی را برای این وضعیت بیان کرده است:

۱ - کتابخانه‌های دانشگاهی ایران به اندازه کافی به اهمیت داشتن وبسایت و میزان تاثیر کیفیت طراحی آن در رفع محدودیت‌های زمانی و مکانی، کمیت و کیفیت دسترسی کاربران به اطلاعات مورد نیاز و همچنین تاثیر آن بر میزان موفقیت دانشگاه در انجام رسالت‌های سه‌گانه (آموزشی، تحقیقاتی و خدماتی) آن واقف نیستند.

۲ - کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در طراحی وبسایت، نسبت به کتابخانه‌های دانشگاهی خارجی مورد بررسی از امکانات مالی، دانش نظری، نیروهای متخصص و سوابق و تجارب لازم کمتری برخوردارند. در نهایت، محقق پیشنهاداتی را به شکل زیر ارائه داده است:

۱ - انجام تحقیقات گسترده‌تر و عمیق‌تر به منظور روزآمد نگاه داشتن دانش نظری و عملی طراحی وبسایت برای انواع کتابخانه‌ها به‌ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی

۲ - انجام پژوهش‌های گسترده‌تر با تعداد سایت‌های بیشتر برای اطمینان از پایایی و اعتبار سیاهه معیارهای طراحی و ارزیابی

۳ - انجام تحقیقات در دو سال بعدی برای بررسی مسائل خاص ویژگی‌های مورد نظر وبسایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی ایران

۴ - ایجاد واحد درسی جدید با نام طراحی وبسایت برای انواع کتابخانه‌ها و آموزش عملی و نظری آن

۵ - ایجاد کارگاه‌های آموزشی به منظور آموزش طراحی وبسایت انواع کتابخانه‌ها برای کتابداران شاغل در قالب آموزش‌های ضمن خدمت

۶ - برگزاری سمینارها و کنفرانس‌هایی پیرامون بیان اهمیت و نقش وبسایت‌های انواع کتابخانه‌ها و طراحی سایت آنها و موارد دیگر

۷ - الزامی شدن ایجاد وبسایت برای کتابخانه‌های دانشگاهی از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سنجش و ارزیابی مستمر و رتبه‌بندی آن‌ها با توجه به معیارهای ارزیابی شناسایی نشده تحقیق حاضر.

محقق، سیاهه ارزیابی و تصویری از صفحه اول وب سایت کتابخانه‌های مورد بررسی را به عنوان ضمیمه پایان‌نامه آورده است. تحقیق حاضر از چندین جهت برجسته و قابل توجه است:

الف - تحقیق علمی بر روی وبسایت کتابخانه‌های دانشگاهی، با توجه به نوپا بودن این حوزه نیاز به صرف وقت و انرژی زیاد، تلاش گسترده و دقیق دارد که محقق با توجه به نیاز جامعه دانشگاهی قدم در این راه گذاشته و از عهده آن برآمده است.

ب - در مبانی نظری و پیشینه تحقیق، مفاهیم مربوط به پژوهش به تفصیل مورد بحث و تبیین قرار گرفته است.

ت - علاوه بر ارائه ویژگی‌ها و عناصر ضروری برای طراحی وبسایت کتابخانه‌های دانشگاهی، به شکل نظری نیز به این موضوع پرداخته شده است که می‌تواند مبنای تحقیقات دامنه‌دار و دقیق بعدی از سوی پژوهشگران قرار بگیرد.

مقایسه با تحقیقات دیگر

تا آنجایی که جست‌وجو شد، در حوزه مربوط به تحقیق حاضر، در ایران فقط یک مورد به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه علوم پزشکی ایران انجام شده است که از لحاظ زمانی نیز با تحقیق حاضر، همزمان بوده است. با این تفاوت که در آن تحقیق، ارزیابی صفحات وب کتابخانه‌های دانشگاهی ایران به وسیله سیاهه ارزیابی انجام گرفته و الگویی پیشنهاد شده است. ولی در تحقیق حاضر، سیاهه ارزیابی به عنوان الگوی نظری ارائه گردیده و مؤلفه‌های مطرح در سیاهه ارزیابی در دانشگاه‌های خارجی نیز بررسی شده است. می‌توان گفت که دو تحقیق هرچند که در یک حوزه موضوعی انجام شده است ولی، هر یک در محدوده‌ای خاص و به هدفی متفاوت متمرکز بوده است.

نقد مطالب

با توجه به آنچه که ذکر شد، این تحقیق به لحاظ وجود ضرورت و شیوه انجام آن، قابل تحسین است و در موقعیت ممتاز قرار دارد و محقق محترم به خوبی بر این مسأله واقف بوده است. لازم به ذکر است که این تحقیق، سال ۱۳۸۱، به عنوان پایان‌نامه برتر رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، شناخته شده و در مراسم معرفی پایان‌نامه‌های برگزیده کشور، با حضور وزیر محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی تقدیر شده است.

در پایان، نکاتی نیز در خصوص آن قابل ذکر است که در تحقیقات آتی در این زمینه می‌تواند توسط محققین مورد استفاده قرار گیرد:

۱ - سیاهه ارزیابی محقق ساخته برای این تحقیق، می‌توانست مؤلفه‌بندی شود و طبق آنچه که در مرور پیشینه‌های تحقیق دسته‌بندی شده است - مانند محتوا، مندرجات، استفاده از تکنیک (روش) فرارسانه‌ای، شکل و تصاویر، سازماندهی، پیوندها، اعتبار سایت و غیره، دسته‌بندی گردد. بدین ترتیب، نتیجه‌گیری، جمع‌بندی و بررسی موارد منسجم‌تر و ارائه الگوی نظری نیز نظام‌مندتر صورت می‌گرفت.

۲ - انتخاب وبسایت‌های داخلی بیشتر، می‌توانست قدرت تعمیم و دقت نتایج را بالا ببرد. با توجه به اینکه در تحقیقی که در دانشگاه علوم پزشکی ایران انجام شده است، ۱۳ مورد وبسایت

کتابخانه دانشگاهی ایران مورد بررسی قرار گرفته است. ۳ - محقق، در ارائه نتایج، اصل اختصار را رعایت نکرده و در بعضی از موارد حتی به مرور پیشینه‌ها و مبانی نظری پرداخته است. که طولانی بودن مطالب ممکن است باعث سردرگمی خواننده و درک سریع نتایج شود.

۴ - یکی دیگر از مواردی که قابل ذکر است، محقق برای پاسخگویی به پرسش سوم، مبتنی بر مشکلات اساسی سایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی مورد بررسی از نظر دسترسی به اطلاعات، سیاهه ارزیابی وبسایت‌ها را ملاک قرار داده است. در حالی که، مهم‌ترین مرجع تصمیم‌گیری در مورد مشکلات دسترسی، نظرات کاربران و مراجعان سایت‌هاست و موارد ذکر شده دسترسی بیشتر به حوزه ارائه اطلاعات مربوط می‌شود تا دسترسی. در دسترسی، مشکلات فنی، وجود و یا عدم وجود سازماندهی محتوا، وجود و یا عدم وجود راهنماها و مواردی از این قبیل مطرح است. با توجه به اینکه دسترسی مطلوب نیز در مبانی نظری تحقیق بدین شکل تعریف شده است:

«در فراهم آوردن امکانات دستیابی آسان و سریع کاربران به اطلاعات موردنظر از طریق طراحی مناسب وبسایت کتابخانه‌های دانشگاهی»

۵ - آخرین موردی که می‌توان به آن اشاره کرد، طرز بررسی حمایت کتابخانه از رسالت‌های دانشگاه‌هاست. محقق، در این باره نیز، سیاهه ارزیابی وبسایت‌ها را مرجع سنجش میزان حمایت کتابخانه‌ها از رسالت‌های دانشگاه قرار داده و در مقابل، رسالت‌های دانشگاه را گردآوری و مشخص نکرده است. بنابراین، مقایسه یک طرفه است. برای این کار تعریف دقیق رسالت‌ها و مقایسه آن با طرح و محتوای وبسایت کتابخانه‌های دانشگاهی ضروری به نظر می‌رسد.

در پایان باید یادآور شد که وب‌پژوهی در ایران سابقه طولانی ندارد و معیارهای آن نیز بررسی و تعیین نشده است. بنابراین، انجام هرگونه تحقیق در این حوزه به عنوان مقدمه‌ای خواهد بود که بنیان‌های نظری، تحقیقاتی و مسیر حرکت محققین را تشکیل خواهد داد. تحقیق حاضر به لحاظ این که، محقق قدم در یک وادی جدید گذاشته و دشواری‌های آن را تحمل کرده است، سزاوار تحسین است. آنچه که پژوهشگران می‌توانند در این باره انجام دهند، این است که برای بررسی وبسایت‌ها، سیاهه‌های موجود را اعتبارسنجی کنند و با نظرخواهی از کاربران، کتابداران و اعضای جامعه علمی، روایی آنها را تایید کنند تا بدین وسیله ابزار لازم برای تحقیقات آتی فراهم گردد. علاوه بر آن، تحقیقات بعدی، به صورت تخصصی در یکی از ابعاد مطرح در حوزه وب‌پژوهی کتابخانه‌ها متمرکز شود تا به نتایج عینی و قابل تعمیم دست یابد. به عنوان مثال سازمان‌دهی محتوای وبسایت‌ها می‌تواند یک حوزه تخصصی و عینی برای تحقیقات بعدی باشد. ارزیابی میزان کاربرد اصول زیباشناختی در طراحی سایت‌ها، تحلیل داد و گرفت، ارزیابی جنبه‌های فنی طراحی و غیره، همگی حوزه‌هایی هستند که می‌توان مورد بررسی دقیق و علمی قرار داد.